

HUDEBNÍ PSYCHOLOGIE PRO UČITELE

Hraniční vědní disciplína
Metodologická východiska
Historie a současnost
Hudební činnosti

Biologická vybavenost
Schopnosti
Dovednosti a návyky
Struktura hudebnosti

Nadání a talent
Zázračné děti
Sluchové schopnosti
Rytmické cítění

Smysl pro tonalitu
Harmonické cítění
Paměť
Představivost

Myšlenkové operace
Rysy tvořivého myšlení
Diagnostika hudebnosti
Projevy amúzie

Hudební vnímání
Přínos kognitivní psychologie
Hudba jako znakový systém
Percepční schémata

Projevy pěvecké činnosti
Instrumentální dovednosti
Interpretace
Tréma

Improvizace a komponování
Tvořivý žák
Prožívání
Hudební vývoj dítěte

FRANTIŠEK SEDLÁK
HANA VÁŇOVÁ

KAROLINUM

Hudební psychologie pro učitele

František Sedlák, Hana Váňová

Recenzovali:

doc. PaedDr. Marie Slavíková, CSc.

doc. PaedDr. Miloš Kodejška, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Petra Bílková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé elektronické, podle třetího tištěného, přepracovaného a rozšířeného, v Nakladatelství Karolinum druhého

© Univerzita Karlova, 2025

© František Sedlák – heirs, Hana Váňová, 2025

ISBN 978-80-246-6073-8

ISBN 978-80-246-6083-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva k přepracovanému vydání	11
Původní úvod Sedlákovy publikace Základy hudební psychologie	13
1. Metodologická východiska hudební psychologie.	17
1.1 Název disciplíny a předmět zkoumání.	17
1.2 Vztah hudební psychologie k ostatním vědám.	18
1.2.1 Vazba hudební psychologie k muzikologii	18
1.2.2 Hudební psychologie a psychologické vědy	20
1.3 Výzkumné metody	21
1.4 Stručný historický vývoj hudební psychologie	24
1.4.1 Formování hudební psychologie v zahraničí	24
1.4.2 Vývoj disciplíny v domácích podmínkách.	38
2. Základní hudebněpsychologické kategorie	47
2.1 Hudební činnosti	47
2.2 Hudební vlohy	50
2.3 Hudební schopnosti	53
2.3.1 Vymezení pojmu.	53
2.3.2 Geneze hudebních schopností.	54
2.3.3 Hudební schopnosti v komplexu celkové osobnosti jedince	56
2.3.3.1 Všeobecné schopnosti.	56
2.3.3.1.1 Vztah hudebních schopností a inteligence	58
2.3.3.1.2 Transfer	59
2.3.3.2 Hudební schopnosti a osvojování jazyka	61
2.3.3.3 Vazba hudebních a jiných speciálních schopností	64
2.3.4 Klasifikace hudebních schopností	65
2.4 Hudební dovednosti a návyky.	71
2.4.1 Rozdíly a vztahy mezi hudebními dovednostmi a schopnostmi.	72
2.4.2 Klasifikace hudebních dovedností	73
2.4.3 Utváření hudebních dovedností.	74
2.4.3.1 Anatomický a neurofyziologický základ hudebních dovedností	75
2.4.4 Základní hudební dovednosti ve školní hudební výchově.	78
2.5 Hudebnost	80
2.5.1 Hudebnost člověka jako předmět psychologických výzkumů	81
2.5.2 Struktura hudebnosti.	86
2.5.2.1 Některé aspekty motivace k hudbě	88
2.5.2.1.1 Primární a sekundární motivace.	88
2.5.2.1.2 Funkce samoposilování v motivační struktuře.	90
2.5.2.2 Vztah k hudbě	92

	2.5.2.2.1 Hudební zájmy.....	92
	2.5.2.2.2 Hudební postoje.....	93
	2.5.2.2.3 Hudební vkus a preference.....	94
2.6	Hudební nadání a talent.....	97
2.6.1	Vymezení pojmů nadání a talent v obecné psychologii a pedagogice.....	97
2.6.2	Nadání a talent v hudební psychologii.....	99
2.6.3	Druhy hudebního nadání a talentu.....	101
2.6.4	Dědičnost hudebního nadání a talentu.....	102
2.6.5	Raný výskyt hudebního nadání a hudebně zázračné děti.....	104
2.7	Genialita.....	108
3.	Psychologie hudebních schopností.....	113
3.1	Hudební sluch.....	113
3.1.1	Vnímání a diferenciacie základních vlastností tónů.....	114
3.1.1.1	Diferenciacie tónových výšek.....	115
3.1.1.1.1	Rozdílový práh pro rozlišování výšky tónů.....	116
3.1.1.1.2	Absolutní a relativní sluch.....	118
3.1.1.1.3	Závislost výšky tónu na témbrových kvalitách....	122
3.1.1.2	Rozlišování tónové barvy (témbru).....	124
3.1.1.3	Rozlišování hlasitosti (síly) tónů a hudebních útvarů.....	126
3.1.1.4	Diferenciacie délek tónů.....	128
3.1.2	Vnímání melodie.....	129
3.1.3	Schopnosti sluchově-motorické.....	131
3.1.4	Rozvíjení hudebního sluchu.....	132
3.2	Rytmické cítění.....	135
3.2.1	Rytmus.....	136
3.2.1.1	Puls.....	137
3.2.1.2	Metrum.....	138
3.2.1.3	Časové intervaly mezi zvuky.....	139
3.2.1.4	Tempo a hybnost.....	140
3.2.2	Smysl pro rytmus.....	141
3.2.2.1	Motorický základ rytmického cítění.....	142
3.2.3	Rytmická výchova.....	143
3.3	Tonální cítění.....	147
3.3.1	Tonalita.....	147
3.3.2	Smysl pro tonalitu.....	148
3.3.3	Rozvoj tonálního cítění.....	150
3.4	Harmonické cítění.....	153
3.4.1	Konsonance a disonance.....	153
3.4.2	Strukturální složky smyslu pro harmonii.....	156
3.4.3	Rozvoj harmonického cítění.....	157
3.5	Hudební paměť.....	160

3.5.1	Mechanismy paměťového procesu.....	161
3.5.2	Druhy hudební paměti	164
3.5.3	Výzkumy paměti pro hudbu.....	169
3.5.4	Pedagogické aspekty zapamatování hudebního díla.....	171
3.6	Hudební představivost.....	174
3.6.1	Hudební představy a jejich klasifikace	174
3.6.1.1	Estetický přístup k výkladu hudebních představ	175
3.6.2	Výzkumy hudebních představ	176
3.6.3	Rozvoj hudební představivosti.....	179
3.7	Hudební myšlení	182
3.7.1	Teoretická reflexe v odborné literatuře.....	182
3.7.2	Podstata hudebního myšlení.....	184
3.7.2.1	Myšlenkové operace a vytváření hudebních pojmů	186
3.7.2.2	Řešení problémů.....	188
3.7.2.3	Hudební inteligence	189
3.7.3	Utváření hudebních vědomostí dítěte	189
3.8	Hudebně tvořivé schopnosti.....	192
3.8.1	Hudebně tvořivé myšlení	192
3.8.1.1	Struktura hudebně tvořivého myšlení.....	193
3.8.1.2	Rysy hudebně tvořivého myšlení.....	195
3.8.2	Hudebně tvořivé schopnosti u dětí	197
3.8.2.1	Rozvoj a identifikace hudebně tvořivých schopností žáků ...	198
4.	Diagnostika hudebnosti	201
4.1	Pozorování	202
4.2	Experiment.....	204
4.3	Rozhovor (interview).....	206
4.4	Dotazník	207
4.5	Testování.....	208
4.5.1	Testy hudebních schopností.....	209
4.5.2	Zásady koncipování empirických testů hudebnosti	217
4.6	Projektivní metody	218
4.7	Psychosémantické metody	220
5.	Poruchy hudebnosti	225
5.1	Amúzie	225
5.1.1	Senzorická amúzie	226
5.1.2	Motorická amúzie.....	228
5.1.3	Poruchy hudebnosti v hudebnědidaktické praxi.....	229
5.1.3.1	Charakteristika hudebně a pěvecky zaostávajících dětí	230
6.	Psychologie hudebních činností	235
6.1	Psychologie hudebního vnímání a apercepce.....	235

6.1.1	Základy neurofyziologie hudebního vnímání.....	236
6.1.2	Přístup některých psychologických směrů k hudebnímu vnímání.....	239
6.1.2.1	Elementová a asociativní psychologie.....	239
6.1.2.2	Celostní psychologie.....	240
6.1.2.3	Kognitivní psychologie.....	242
6.1.3	Charakter hudebního vnímání.....	245
6.1.4	Činitelé ovlivňující hudební vnímání.....	245
6.1.4.1	Hudební dílo.....	246
6.1.4.1.1	Hudba jako znakový systém.....	246
6.1.4.1.2	Sémantičnost v hudbě.....	249
6.1.4.1.3	Vlivy výstavbových změn na psychiku posluchače.....	251
6.1.4.1.4	Psychologická problematika hudebního prostoru.....	252
6.1.4.2	Osobnost vnímatele.....	259
6.1.4.2.1	Pokusy o typologii vnímatelů hudby a hudebního vnímání.....	259
6.1.4.3	Aktivní proces hudebního vnímání.....	263
6.1.4.3.1	Anticipace.....	264
6.1.4.3.2	Percepční zaměřenost.....	265
6.1.4.3.3	Individuální hudební zkušenost.....	266
6.1.4.3.4	Funkce hudebních představ ve vnímání.....	267
6.1.4.3.5	Aktivizující úloha asociací.....	267
6.1.4.3.6	Motorika v hudebním vnímání.....	273
6.1.4.3.7	Interpretační apercepce.....	275
6.1.4.4	Didaktická interpretace hudebních děl.....	275
6.2	Psychologie pěveckých činností.....	278
6.2.1	Psychosomatická jednota pěveckého projevu.....	279
6.2.2	Utváření pěveckých dovedností.....	279
6.2.3	Základní projevy pěvecké činnosti.....	280
6.2.3.1	Imitace.....	280
6.2.3.2	Zpěv z představy.....	281
6.2.3.3	Vokální tvořivost.....	281
6.2.3.4	Intonace.....	282
6.2.3.5	Tvořivá intonace.....	285
6.3	Psychologie instrumentální hry.....	289
6.3.1	Cvičení.....	289
6.3.2	Pohyby při nástrojové hře.....	291
6.3.3	Některé faktory ovlivňující rozvoj instrumentálních dovedností.....	292
6.3.3.1	Opakování.....	293
6.3.3.2	Automatizace.....	294
6.3.3.3	Anticipace.....	294
6.3.3.4	Zpětná vazba a autoregulační procesy.....	295

6.3.3.5	Transfery a útlumy v senzomotorických úkonech	297
6.3.3.6	Plato	298
6.3.3.7	Přerušení cvičení	299
6.3.3.8	Únava	299
6.3.4	Instrumentální aktivita v základní škole	300
6.4	Psychologie hudební interpretace	303
6.4.1	Tvořivý vklad interpreta	304
6.4.1.1	Úloha dirigenta v interpretačním procesu	307
6.4.2	Tréma	308
6.5	Psychologie hudební kreativity	313
6.5.1	Vymezení pojmu tvorba a tvořivost	313
6.5.1.1	Improvizace	314
6.5.1.2	Komponování	315
6.5.2	Hudební tvorba	315
6.5.2.1	Psychologická analýza skladatelovy osobnosti	315
6.5.2.1.1	Tvůrčí potenciál skladatele	317
6.5.2.2	Přístup psychoanalýzy k výkladu tvůrčí osobnosti	318
6.5.2.3	Nevědomé procesy v hudební tvorbě	322
6.5.2.4	Etapy v hudebně tvůrčím procesu	324
6.5.2.5	Rozvoj skladatelovy tvůrčí osobnosti	326
6.5.3	Dětská hudební tvořivost	328
6.5.3.1	Výchova k hudební tvořivosti	331
6.5.3.1.1	Kritéria a etapy rozvoje dětských hudebně tvořivých projevů	332
7.	Hudební prožívání	339
7.1	Objektivní charakter emocionální informace v hudbě	341
7.2	Emoce a city jako součást komplexního hudebního prožitku	342
7.2.1	Estetické city	344
7.2.2	Emocionální a racionální v hudebním obraze	345
7.2.3	Jednota estetických a etických citů	346
7.3	Modelování citů v hudbě	347
7.3.1	City a prvky hudební výstavby	347
7.3.1.1	Některé negativní účinky hudby	348
7.4	Účast slova v prožitkové hudební syntéze	350
8.	Hudební vývoj dítěte	355
8.1	Průběh hudebního vývoje	356
8.2	Periodizace hudebního vývoje	357
8.2.1	Předškolní věk	359
8.2.1.1	Období nemluvněte a batolete	359
8.2.1.2	Období navštěvování mateřské školy	362
8.2.2	Mladší školní věk (prepubescence)	364

8.2.3 Střední školní věk (pubescence)	366
8.2.4 Starší školní věk (postpubescence)	368
Bibliografie	375
Summary	405

Předmluva

k přepracovanému vydání

V roce 1990 vydalo nakladatelství SPN vysokoškolskou učebnici Františka Sedláka *Základy hudební psychologie*, která byla určena především pro přípravu učitelů hudební výchovy na různých stupních škol a pro potřeby pedagogických pracovníků v hudebně výchovné praxi. Učebnice krystalizovala z předchozích Sedlákových publikací *Hudební vývoj dítěte*¹, *Úvod do hudební psychologie I a II*² a *Psychologie hudebních schopností a dovedností*³ i z řady jeho předchozích studií, obsažených ve vědeckých sbornících katedry hudební výchovy PedF UK v Praze z let 1972 až 1990 a v časopise *Estetická výchova*. Jako první svého druhu v naší republice se brzy stala základní studijní literaturou pro předmět hudební psychologie u nás i na Slovensku. Vyhledávali ji nejenom studenti pedagogických fakult a hudebních akademií, ale též adeпти vědecké výchovy v doktorandském studiu.

1 F. SEDLÁK, *Hudební vývoj dítěte*. Praha 1974.

2 F. SEDLÁK, *Úvod do psychologie hudby*. I. díl. Praha 1981; též, *Úvod do psychologie hudby*. II. díl. Praha 1986.

3 F. SEDLÁK, *Psychologie hudebních schopností a dovedností*. Praha 1989.

Po více jak dvaceti letech od vydání se však učebnice stává pro studenty fyzicky nedostupnou. Bývalé nakladatelství SPN přešlo v konkurzním řízení v akciovou společnost SPN s profilací na učebnice pro základní a střední školy, takže nebyla možná reedice. Proto jsem se rozhodla tuto učebnici aktualizovat, doplnit autorským vkladem a znovu vydat. Opravňuje mne k tomu nejenom skutečnost, že jako dcera Františka Sedláka mám přístup k autorským právům na jeho dílo, ale též zaměření mé odbornosti, neboť podobně jako otec dlouhodobě vyučuji na katedře hudební výchovy Pedagogické fakulty UK v Praze předměty hudební psychologie a didaktika hudební výchovy.

Oproti původní Sedlákové publikaci došlo při inovaci k některým změnám. Obsahové zaměření Sedlákovy učebnice bylo dáno filozofií a možnostmi doby, ve které kniha vznikala. Přístupnost informací západní provenience byla tehdy omezená, Sedlák čerpal především z dostupné literatury východního bloku. Některé anglofonní tituly pak zprostředkovaně získával z literatury polské, která se k západní literatuře stavěla progresivněji a řadu děl přeložila do polštiny. Nyní se díky internetu a větší dostupnosti zahraniční literatury otevírají naší hudební psychologii nové dimenze. Mnohé poznatky uvedené v původním textu byly tedy konfrontovány s novějším stavem poznání (bibliografie od roku 1990 a výše), nicméně z rozsahových důvodů nebylo možné do textu zapracovat všechny přístupné podněty. Vytvářet komplexní strukturu existujících poznatků tohoto vědního oboru nebylo v podstatě ani cílem. Při zachování základních tematických okruhů hudební psychologie šlo spíše o selekci poznání s ohledem na zaměření vyučovacího předmětu a na budoucí výkon povolání. Za každým tematickým blokem však student nalezne výběrovou bibliografii, určenou k rozšíření informací.

V přepracované a doplněné verzi je dále nově posílen především kognitivní přístup ke zkoumání psychických procesů při komunikaci s hudbou. Byly provedeny též změny v řazení některých kapitol, zejména ve vztahu k základním hudebněpsychologickým kategoriím a k posloupnosti charakterizovaných hudebních schopností. Pro větší přehlednost byl text rozčleněn do značného množství podkapitol. Účelově byly umocněny též průniky psychologických poznatků do vlastní učitelské praxe (otázky rozvoje hudebních schopností a dovedností, jejich diagnostika, školní projevy hudebních činností apod.). S ohledem na posílené pedagogické dimenze byl změněn i název publikace na Hudební psychologie pro učitele.

Hana Váňová

Původní úvod

Sedlákovy publikace

Základy hudební psychologie

Vysokoškolská učebnice hudební psychologie, která je určena především pro přípravu učitelů hudební výchovy na školách prvního i druhého cyklu i pro potřebu ostatních pedagogů v praxi, je první svého druhu u nás. Zpracovává základní problematiku vědní disciplíny, která vznikla na pomezí psychologie a hudební vědy s jejím dnes již značně členěným systémem. Důležitost hudební psychologie je stále více pocítována. Vždyť hudba, která vzniká jako psychický produkt skladatelovy osobnosti, je určena zase jen člověku k tomu, aby jej vnitřně proměňovala, rozvíjela jeho bytostné tvůrčí síly a přispívala k estetickému osvojování světa.

Právě učitelů připadá krásný, avšak nelehký úkol: otvírat dítěti vstup do světa hudby. Má-li být jeho úsilí úspěšné, musí sám nejen rozumět hudbě, ale také poznat, jak ona ovlivňuje duševní život dítěte. Učitel hudební výchovy, který se denně setkává s rozmanitou podobou a úrovní hudebních schopností dětí, musí proto pochopit zákonitosti jejich hudebního vývoje a ve své výchovné práci je respektovat. Je nezbytné, aby do vývojového procesu dětí citlivě zasahoval a dokonce urychloval jeho tempo.

Hudební psychologie propracovala již některé diagnostické metody, které umožňují učiteli psychologicky diferencovaný přístup k žákům, dovolují podněcovat jejich aktivity a organizovat vyučování tak, aby bylo sice přiměřené, současně však i rozvíjející. Psychologický přístup je nutný i ve výběru učiva (písní a skladeb) a při volbě vyučovacích metod. Ty nesmějí potlačit tvořivý projev a opomíjet hudební podněty, které získávají žáci v mimoškolním prostředí. Psychologické poznatky vytvářejí proto nezbytný předpoklad pro hudební pedagogiku a didaktiku a připravují půdu i pro osvojení si učiva z hudební estetiky a hudební sociologie.

Studium hudební psychologie umožňuje příštímu učiteli hudební výchovy i hlubší sebezpoznání svých hudebních předpokladů, zájmů a motivací. Student může hlouběji proniknout do svého hudebního vědomí a pochopit i některé jinak těžce postižitelné pochody hudebního tvoření a percepce.

Zařazení samostatného předmětu hudební psychologie do učebních plánů fakult připravujících učitele je tedy zcela oprávněné. Jeho časová dotace je ovšem skromná a dovoluje jen základní orientaci ve značně rozsáhlé problematice. Nebylo proto možno včlenit ani do této učebnice vše, co již tvoří uznávaný obsah utvářející se vědní disciplíny. Při koncepci a zpracování učebnice jsme se opírali o experimentální materiály převzaté z cizí i domácí literatury, i o vlastní údaje získané dlouhodobým výzkumem hudebního rozvoje dětí. Některé otázky však zatím nelze dořešit s konečnou platností a zůstávají proto otevřené dalšímu zkoumání.

Protože učebnice je určena především vysokoškolským studentům, kteří získali základní poznatky z biologie, fyziologie i akustiky již na střední škole, nezařazujeme samostatné kapitoly s učivem z těchto předmětů (jako to činí např. Révész, Wellek a další), ale příslušné poznatky spojujeme přímo s hudebními schopnostmi. Tím se odstraňuje jejich izolace a studentovi se umožňuje, aby pochopil lépe jejich funkce ve všech hudebních aktivitách.

Využili jsme též dlouholetých vlastních zkušeností z výuky tohoto předmětu na Pedagogické fakultě UK v Praze, z práce na obou dílech skript Úvod do psychologie hudby (I. díl 1981, II. díl 1986) i výzkumů zveřejněných v monografii Hudební vývoj dítěte (1974).

Vzhledem k naznačené zvláštní situaci ve výuce předmětu bylo nutno do učebnice zařadit kromě základního učiva i rozšiřující materiály. Mají sloužit k samostatnému studiu i k práci v seminářích. V textu jsou vytištěny menším písmem. Ke každé kapitole je připojen seznam literatury k dalšímu studiu. Výčet titulů je obsáhlejší a je určen hlavně těm studentům, kteří projeví mimořádný zájem o předmět, případně na jeho tematiku zpracovávají diplomovou práci. Orientace v této studijní literatuře je základem budoucí vědecké přípravy absolventů fakult ke zpracování rigorózních či disertačních prací z hudební psychologie nebo pedagogiky.

Přáli bychom si, aby tato učebnice usnadnila práci vysokoškolským studentům i učitelům a aby přispěla k vyšší úrovni teoretické i praktické práce v celé oblasti hudební výchovy, jejíž vzestup je bez hudebněpsychologických poznatků již nemyslitelný.

František Sedlák